

## МЕТАФОРИЧНИ МОДЕЛИ НА ВРЕМЕТО В БЪЛГАРСКОТО, РУСКОТО И АНГЛИЙСКОТО ЕЗИКОВО СЪЗНАНИЕ

*Юлиана Чакърова*  
*Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“*

### METAPHORICAL MODELS OF TIME IN BULGARIAN, RUSSIAN AND ENGLISH

*Juliana Chakarova*  
*Paisii Hilendarsky University of Plovdiv*

The paper looks into ways of conceptualizing time in Bulgarian, Russian and English. Based on the theory of conceptual metaphor introduced by G. Lakoff and M. Johnson, it offers various metaphorical formulae and provides illustration with multiple examples from each of the languages in question. While being consistent with cognitive linguistics claims about universality of human conceptualization across languages and cultures they nonetheless show some differences in realization of metaphors through concrete phrases.

**Key words:** cognitive linguistics, conceptual metaphor, metaphorical models of time

*Има малко други показатели на културата, които в същата степен да характеризират същността ѝ, както разбирането за времето. В него се въплъщава, с него е свързано светоусещането на епохата, поведението на хората, съзнанието им, ритъмът на живот, отношението към нещата.<sup>1</sup>*

А. Я. Гуревич

Изследването представлява разширяване и задълбочаване на разсъжденията ни за концептуализация на времето в български и руски (вж. Чакърова 2006) посредством добавяне на още един език за съпоставка, обогатяване на емпиричната база и детайлизиране на многопластовата картина от разнообразни метафорични модели. *Времето*

---

<sup>1</sup> Преводите на използваните в текста цитати от руски и английски е наш – Ю. Ч.

показа, че поради сложността си проблемът не може лесно да бъде изчерпан или решен еднозначно и през последните години продължава да е един от фокусите на внимание при емблематични представители на когнитивното направление в лингвистиката – Р. Лангакър, В. Еванс, Г. Раден, Л. Бородицки (вж. отделни издания или публикации в сборници, напр. Бородицки и кол. 2010; Бърдар и кол. ред., 2011; Филипovich и кол. ред., 2012; Еванс 2013 и др.). Руското и българското лингвистично пространство не правят изключение (Чугунова 2009; Георгиева 2008; Въттова 2012).

Поради ограниченията на формата тук ще включим в обсъждането само изрази, в които присъства основната лексема за назоваване на концепта (*ВРЕМЕ / ВРЕМЯ / TIME*), без да се спираме на тези, означаващи отрязъци, или на езиковите единици, илюстриращи определен тип осъзнаване на разглеждания феномен без експлицитно назоваване на концепта (напр. *отново приближаваме криза* – концептуализация на активно движещия се през времето субект). Ще оставим настрана и семантичната реконструкция на вътрешната форма на лексемите, което се смята за неразделна част от методиката на изследването на концептите поради това, че съдържа важна информация за осъзнаването им от носителите на различни езици и култури (вж. за това повече в Чакърова 2013).

Както е известно, поради уникалността и сложността на феномена *време* изучаването на човешките представи за него е многолико, мултипластово, представляващо интелектуално предизвикателство. Сред разнообразните тълкувания на концепта ще се спрем на метафоричните модели, чрез които той се осъзнава, за да проследим какви области източници съответстват на областта цел *време* в българския, руския и английския език. Според теорията за концептуалната метафора (Лейкоф, Джонсън 1980/2003) точно за интерпретацията на такъв вид абстрактни сфери човек често използва езикови метафори (в много случаи изтъркани, загубили образност), базирани на по-конкретни и достъпни за възприятието явления, като способността да се разберат феномените от един вид чрез термините на феномените от друг вид се гарантира от наличието на специфични дълбинни структурни отношения в човешкото съзнание. Изходното значение на думата, а също така корелиращата с него прототипична ситуация са източник на ментална (когнитивна) схема за концептуализация на други типове ситуации, които могат да бъдат подведени под тази схема. Концептът *време* според мненията на повечето автори е базов, но едновременно с това и даже именно поради тази причина достатъчно

абстрактен, затова заключението, че той е представен в концептуалната система на човека чрез метафора, е напълно естествено. Пространственият параметър на продължителността условно се пренася върху протичането на времето и се създава всеобща метафора за представянето на времето като линия, идваща от миналото, минаваща през настоящето и насочена към бъдещето.

Концептуализирането на времето и пространството с аналогични езикови средства е фиксирано в голям брой езици, от което се прави изводът, че тази идея очевидно присъства и в човешкото мислене; примерите показват генетичната, географската и типологичната ѝ необвързаност, което я прави лингвистична универсалия (Хаспелмат 1997: 1 – 3). Концептуализацията на пространството се смята за първична, а тази на времето – за вторична, основана на нея, макар че това твърдение не се приема от всички (вж. Джакендоф 1983: 210; Еванс 2004: 46 – 49; Чугунова 2012: 26 – 27), като противоположните твърдения за независимостта на едната от другата са много актуални днес. Както обаче заявява Мартин Хаспелмат, ако темпоралната концептуализация не е опосредствана от пространствената, а е директна, бихме очаквали същата честотност на времеви маркери за означаване на пространство. Въпреки че такива случаи има (напр. *Тополата е след дъба*), те са редки (Хаспелмат 1997: 141). В подкрепа на това твърдение може да послужи и фактът, че децата стигат до разбирането за предстоящи или минали събития само след осъзнаването на пространствените отношения и собственото си тяло в пространството. За момента ще приемем тази гледна точка, но трябва да споменем, че и другата има своите основания.

В. Дал също започва характеристиката на времето с препратка към пространствени характеристики: „продължителност на битието; пространство в битието“ (Дал URL). При моделиране на времето често изследователите се фокусират само върху възприятието на „невидимото“, но осезаемо **време като пространство** и даже още по-тясно (поради липсата у времето на два от пространствените параметри – височина и ширина) – времето като **движение в пространството** (Чугунова 2009). Включването на човешката перспектива е решаваща за сегментацията по линията на времето. Ролята на човешкия фактор в този динамичен модел е детайлизирана от Н. Д. Арутюнова:

„Влязъл в модела на времето, човекът внася в него два сложни противоречиви компонента: точка, движение, а заедно с него и посока на движението. Точката на присъствие става едновременно с това и гледна точка. Точката се движи, заедно с нея се движи и времето, а заедно с това се движи

по линията на времето светът на събитията. Всичко започва да се движи“ (Аругюнова 1997: 52 – 53).

Според Лейкоф и Джонсън начинът на осъзнаване на времето може да бъде илюстриран и с трите основни типа метафори, които са съгласувани помежду си: **структурни** (ВРЕМЕТО Е ПАРИ; ВРЕМЕТО Е ОГРАНИЧЕН РЕСУРС; ВРЕМЕТО Е ЦЕННА СТОКА; Лейкоф, Джонсън 1980/2003: 7 – 8); **онтологични** (ВРЕМЕТО Е ДВИЖЕЩ СЕ ПРЕДМЕТ; пак там: 42; ВРЕМЕТО Е СУБСТАНЦИЯ; Лейкоф, Джонсън пак там: 66); **ориентационни** (ВРЕМЕТО В БЪДЕЩЕТО Е ПРЕД НАС; Лейкоф, Джонсън пак там: 16). Като цяло приведените от тях метафори са изключително абстрактни: „Времето се разбира като неща (цялости и местоположения) и движение“ (Лейкоф 1993: 216).

Анализът на събраните примери ни позволява да формулираме редица по-конкретни метафори, съгласувани с посочените (тук сме включили само тези, които се отличават с най-голяма фреквентност, започвайки от най-фундаменталната; разполагаме с повече примери, но тук ще приведем само част от тях като илюстрация на метафоричния модел). Ако концептите в езика са „алгебричен израз на значението“ (Лихачов 1993: 4), то можем да кажем, че изведените тук метафори са неговите **формули**. Както наблюдаваме и при щрихирането на други фрагменти от света около нас, метафорите в „езика на времето“ представят многолика картина, която е илюстрация на многопосочността на човешката концептуализация. Не е случайно, че *времето* се характеризира като „дума хамелеон: същността му се определя не чрез това, към кой клас може да се отнесе, а чрез това, какво може във всяка от употребите си да напомня на носителя на (руски) език“ (Плунгян 1997: 161).

## ВРЕМЕТО Е ПРОСТРАНСТВО

*Пътуване през времето; времева рамка (на проект); времеви граници; машината на времето; разказът ни пренася напред във времето; назад във времето; някъде далече във времето; скок във времето*

*Чрез некоторое время; граница времени; машина времени*

*Time-traveling; moving through time; time frame; timeline; time is up; „Somewhere in Time“ (филм)*

Според този модел времето се осъзнава като пространство, очертаващо разположението на събитията и свързаните с тях преживявания в еднопосочна линейна последователност. В много реализа-

ции на модела даже не присъства самото название на концепта, заменено с конкретното събитие или преживяване, което заема определена позиция – така, както това се случва в пространството: *лошото е зад гърба ни; предстои ми среща; минали събития; следващата лекция* и т.н. Този метафоричен модел е по-общ и включва по-частните модели на пространствена концептуализация, при които времето се възприема или като точка в пространството, към която се приближава субектът, или като движещ се в пространството субект / обект. Всъщност има и трета възможност, при която субектът е страничен наблюдател на два елемента, разположени един след друг по времевата ос (напр. *февруари идва след януари*).

Следващите три метафори, както се вижда, могат да бъдат разтълкувани и като частен случай на споменатата по-горе обща метафора за времето като пространство.

ВРЕМЕТО Е ПРЕДМЕТ С ОПРЕДЕЛЕНИ РАЗМЕРИ (в пространството)

*Дълго време; кратко време*

*Долгое время; короткое время*

*Long time; short time; low time; small-time actor; big time*

ВРЕМЕТО Е ВМЕСТИЛИЩЕ НА СЪБИТИЯ

*Събитията се подредиха във времето; някъде във времето; запълвам си времето; от дълбините на времето; запълвам времето си с четене*

*Во время занятия; (жить) в такое время; время зависит от людей, в нем живущих; уплотнить время*

*Come just in time; in good time; fill time; time depth; time-out*

ВРЕМЕТО Е ДВИЖЕЩ СЕ СУБЕКТ (персонификация с акцент върху движението) / ОБЕКТ

*Времето минава; времето върви; времето лети; времето се влачи; като му дойде времето; приближаваше времето; изпреварил времето си; (движа се) в крак с времето; времето е спряло*

*Время проходит; время уходит; время летит/мчится; время несется (вскачь); время ускользает; время бежало; когда придет время; наступило время; его время подошло к концу; время подошло к обеду, к отъезду; идти в ногу со временем; не отставать от времени; обогнать время; гнаться за временем;*

*Time passes; There comes a **time** when...; **time** is going/running/moving/rushing by so fast; the **time** arrived; Bad **times** are coming... (песен); **time** flies like an arrow*

Този модел може да бъде интерпретиран и като част от общата метафорична формула ВРЕМЕТО Е ДВИЖЕНИЕ. Тя включва, от една страна, разбирането за динамичната същност на времето, при което Егото може да е активно (и да се движи заедно с времето) или пасивно, и от друга – осъзнаването на времето като статичен феномен, към който се придвижва Егото: *наближава б0-те; наближаваме края на годината* (невключени в горните примери заради уговорката да разглеждаме само фрази, използващи лексемата, дала име на концепта), или около който се намира: *времето е пред нас*.

ВРЕМЕТО Е СТАТИЧЕН ПРЕДМЕТ (в динамичен контекст, с пространствена локализация)

*Щастливото **време** предстои; остави това **време** зад гърба си; **времето** е пред теб; ваканционното **време** е тук*

*Самое трудное **время** уже позади; впереди тебя ждет **время** каникул*

*Hard **times** are behind us; behind the **times**; ahead of its **time**; facing a happy **time**, difficult **time** ahead; look forward to better **times**; Happy **times** are here to stay*

Представените дотук разбирания за времето (въз основа на знанието за движение или локализация на предметите в пространството) са смятани от авторите на теорията за концептуалната метафора за базови, първични (*primary*) метафори, защото включват фундаменталния биологичен (телесен) опит за движение и зрително възприятие. „Във визуалните си системи имаме детектори за движение и такива за предмети/местоположения. Нямаме детектори за време“ (Лейкоф 1993: 251). Такова разбиране за директното проектиране между абстрактната сфера на времето и по-конкретната сфера на пространството е демонстрирано и в публикациите на Л. Бородицки. Тя го възприема обаче по-широко, като допуска възможността за „слаба версия“ на твърдението за директна връзка: „Ако метафоричното проектиране се осъществява често между две сфери, резултатите от него може впоследствие да се съхранят в сферата цел, за да се избегнат бъдещи разходи за осъществяването на същото проектиране“ (Бородицки 2000: 4). Тук под „разходи“ се разбира приложеното когнитивно усилие. Това мнение всъщност е преход към противоположната на

Лейкоф гледна точка, според която концептуализацията на времето само изглежда зависима от знанието ни за пространството, но невробиологичните данни показват обратното (Еванс 2013: 3).

Съществуват изследвания, занимаващи се с мозъчните механизми за перцепция на последователни събития и доказващи твърдението, че темпоралните когнитивни структури се основават на сензорен опит (напр. Пьопел 1994), че „темпоралният код на човека е предопределен от архитектурата на човешкото тяло, неговите кинестетични особености и способности и от двигателната му активност“ (Чугунова 2012: 27). Невробиологични лабораторни изследвания показват системна връзка между менталното придвижване във времето и физическото придвижване в пространството. Регистрирано е отклонение на тялото напред, когато се говори и мисли за бъдещето, и съответно назад – за миналото (Майлс и кол. URL: 16). Естествено е върху тази зависимост да оказват влияние и културните (езиковите) ни познания. Известни са проучвания, които показват противоположната по посока подредба на последователността от събитията *закуска – обед – вечеря* от деца, носители на английски, от една страна, и деца, говорещи иврит – от друга. Експериментът показва, че първите разполагат последователността отляво надясно, докато вторите – отдясно наляво. Ясно е, че това съответства на противоположната посока на писане в двата езика (цит. по Майлс и кол. URL: 8). За наслагването на вторичен културен опит говорят и автори, работещи в областта на когнитивната лингвистика и психолингвистиката (Еванс 2004: 216 – 217; Чугунова 2009).

Общото между на пръв поглед противоречивите начини на осмисляне на времето като движение (движи се то или се движим ние) е разбирането за относителността на времето и посоката на движението му отпред назад – според референциалната точка, т.е. човека (бъдещето е *пред* нас, събитието *предстои* и ние сме обърнати към него, след което се изравняваме с него и после то остава *зад* нас). По този начин две **несъвместими** (*non-consistent*) поради липсата на единен образ интерпретации са в същото време **съгласувани** (*coherent*) (Лейкоф, Джонсън 1980/2003: 44).

Тези две фундаментални метафори обаче крият и друга вътрешна амбивалентност: изминалото време е зад гърба ни, но едновременно *преди* нас (срв. *предшественици*; *предишно събитие*), а идващото настъпва *след* друго (*последователи*; *следващо събитие*). Като причина за това се смята наличието на два модела: **архаичен** и **съвременен**. Според първия миналото е пред(и) нас, в началото на събитията, а най-последните събития са „задни“. За този древноруски модел на

времето говори академик Дм. Лихачов (Лихачов 1997). Според съвременния модел лицето на човек е обърнато към бъдещето, освен това времето е неподвижно, а човекът е активното начало, придвижващо се през него от миналото към бъдещето. На наличието на такова противопоставяне обръщат внимание Т. В. Булигина и Д. Н. Шмельов (Булигина, Шмельов 1997; Шмельов 2002: 37 – 42). Както се вижда, параметърът на противопоставяне е **позиционирането на човека в темпоралния континуум**.

Както беше посочено по-горе, Н. Д. Арутюнова (Арутюнова 1997) също извежда тези два модела, противопоставени по посоката на движението, но ги включва в многопластова схема. В древния модел на времето според нея има две разновидности, които се различават по параметъра активност / пасивност: моделът на **Пътя** и на **Потока на времето**. В древните представи човекът е с гръб към бъдещето (и „вятърът на времето“ духа в гърба му), а обърнат с лице към миналото, към което върви поколение след поколение, от което се учи (срв. *заветите на предците*) и получава „сгъстени архетипи“. „Човекът върви към осветеното минало, а не към затъмненото бъдеще“ (Арутюнова 1997: 54). За този модел изследователката предлага образите **опашка (очередь)** или **шествие** – в тях хората са подредени един след друг. Този „активен“ модел се съгласува по посока с модела на **Потока на времето**, при който се движи именно то. Когато се движи човекът, движението е изцяло подчинено на съдбата. Съвременният модел включва обръщане на гръб към миналото, поставяне на цели и движение (вече съвместно с времето) към невидимото бъдеще. Това обръщане на движението е причината за видимата противоречивост при *пред-шестващ* и *пред-стоящ*, където откриваме развитието на енантиосемия.

Н. Д. Арутюнова твърди, че при традиционния модел на Пътя и при модела на Потока на времето движението е обратно на хронологичното (Арутюнова 1997: 56). Струва ни се обаче, че тук е необходимо уточнение. Трудно може да се приеме твърдението, че човек се движи към миналото си – едва ли авторката има предвид, че се връщаме в *собственото* си минало или към това, което се е случило вчера (иначе бихме влезли в абсурдния сюжет на филма *Мemento*). Това противоречие би било избегнато, ако приемем, че в архаичния модел субектът е статичен: човек е обърнат с лице към миналото, но не той се движи към него, а времето – от бъдеще дните ни стават минало, като минават покрай нас, а съзнанието ни, че отиваме в миналото, е продиктувано от факта, че нашите дни, нашият живот стават минало в общия контекст на

времето на Земята. Това, което е описано в динамичния модел, ни се струва движение на човека към неговото бъдеще (*утре*), което след момента на осъществяването си става минало (*вчера*), така че посоката няма как да бъде друга: не ние се движим към миналото си, а това, което правим, т.е. събитията „отиват“ и остават в миналото. Срв. в съвременното разбиране: *ако се върнем назад във времето; какво ни очаква за-напред; „Животът днес върви напред, а не назад [...]“* (песен).

ВРЕМЕТО Е СУБЕКТ (акцент върху персонификацията на феномена)

*Времето не чака; времето работи за нас; ликът на времето, в духа на новото време; времето ще покаже*

*Время торопит; время не ждет/не терпит; время на нас работает; время учит; дух времени; лик времени; время научит; Время тут работает, а не стоит извне, соглядатаем [...] (Г. Г.)*

*Time teaches; Time is on my side (песен); in step with time; time ran out; time doesn't wait for anyone; time does not bring relief; the face of our time; the hands of time*

Последният пример е илюстрация на наслагване на образи и контаминация на метафори. Тук прозира всъщност първичната метафора на персонификация на часовника в английския: ЧАСОВНИКЪТ Е ЧОВЕК, който има лице (*face of the clock*) и ръце – и то точно китките (*hands of the clock*). (Както се вижда, при тази транспозиция на човешки органи върху часовника не се спазват нито пропорциите, нито позиционирането им – при часовника се получава, че ръцете са върху лицето; да не говорим, че при сегашния облик на часовника стрелките приличат повече на *arms*, отколкото на *hands*, т.е. от съвременна гледна точка няма и подобие.) Това метафорично разбиране се проявява в употребата *turn back the hands of time*. Струва ни се, че точно това е първичният образ, защото представлява изтрита метафора, свидетелства за архаичните, „наивните“ представи на хората и може да бъде включен в реда *крак на масата, лице на сградата* и т.н. Основанието за такава метафора очевидно е не подобие, а функцията на посочване, затова буди съмнение от съвременна гледна точка (Манакс 2011) – по вид стрелките на часовника (заради дължината си) напомнят по-скоро цялата ръка, включително горната част, което на английски се означава с *arm*. На основата на тази метафора е образувана вторична, като тези „атрибути“ се пренасят от уреда, посочващ времето, върху самото време: *the hands of time*. И вече трета степен

пренасяне, което „събужда“ изтритата метафора, е употребата на същия израз в контекста: *The hands of time strip youth from our bodies* (A. S.) (*Ръцете на времето събличат младостта от телата ни*).

Частен случай на предишната (защото включва персонификацията) е следната формула:

ВРЕМЕТО Е КАУЗАТОР НА ПРОМЕНИ (положителни – лечител, или отрицателни) / АКТАНТ

*Времето лекува; времето не прощава; времето ни притиска; Пръстите му бяха станали каменни от времето* (M. C.); *недокоснатата от времето*

*Время все лечит; Время разум дает; время прижимает; Время изменяет мир, а даже наше тело*

*Time is rushing me; time heals all wounds; Time will ease your pain*

ВРЕМЕТО Е СУБСТАНЦИЯ (често течна)

*Времето тече; времето ви изтече; времето неусетно се стопи; край нас тихо кипи времето; с течение на времето; времето се точеше бавно; много / малко време*

*Ваше время истекло; время текло и капало; время текло и струилось; быстрое время; время тянулось; много / мало времени; Времени река* (песен)

*A lot of / little time; The river of time* (антология); *The bronze drops of time* (книга)

ВРЕМЕТО Е ЦЕННОСТ (ограничен ресурс, често – пари)

*Намирам време (за нещо), прахосвам време; отделям време за почивка; открадвам малко време; времето е най-конвертируемата валута; начин да спестя време; печеля време; има аванс от време*

*Тратить время, экономить время, найти время, потеря времени; выиграть время; времени на деньги не купишь; время дороже золота; <...> потеряет много золотого времени* (B. C.)

*Waste time; spend time; find time; time limit; time allowance; I don't have time to spare*

ВРЕМЕТО Е ОБЕКТ НА ПРИТЕЖАНИЕ (имущество)

*Имам/нямам време; времето е наше; оптимизирайте времето си; този ангажимент отнема цялото ми свободно време; подреж-*

дам **времето** си; прекарвам си **времето**; разпределям **времето** си; идва без **време**; отделям **време**; използвам **времето** си

Если у тебя будет **время**; у меня нет **времени**; **времени** не хватает; проводить свое **время**; рассчитывать **время**; быть хозяином своего **времени**; пользоваться **временем**

I have no **time**; lost **time**; put your **time** to use; good use of **time**; organize your **time**; manage my **time**; take your **time**; I took some **time** off; buy some more **time**; **timeshare**; **time-consuming**

#### ВРЕМЕТО Е ПОТЪРПЕВШЕ (жертва)

Убивам малко **време**; опитвам се да спра **времето**; прекарвам си **времето**; Черна ръка мачкаше **времето** между пръстите си (М. С.) – жива метафора

Убивать **время**, останавливать **время**; задерживать **время**; проводить **время**

Kill **time**; stop **time**; squeeze some **time**; make your **time** work for you

Виждаме, че едни и същи примери могат да бъдат отнесени към различни метафорични формули (например, ако *времето* е обект на притежание, означава, че е „позволено“ върху него да се въздейства, и следователно, то може да се превърне в жертва; или концептуализацията на *времето* като субект е близо до неговото разбиране като каузатор на промени. Още по-трудно е разграничаването в образите на времето при най-фундаменталните (посочените в началото) метафорични формули. Примерът *Happy times are here to stay* е приведен в групата на статичните изображения на времето, но самият контекст (очертан в края на изречението – *to stay*) посочва следствие от предишно движение, т.е. времето се осъзнава едновременно и като движещ се субект. Този факт също не е случаен. Както изглежда, в процеса на концептуализация човек не се опитва да създава ясна и непротиворечива система, а не е изключено това да е и невъзможно, като се има предвид „загадъчността“ на разглеждания феномен.

Ясно е, че общите моменти на концептуализацията на този феномен в българския, руския и английския език са свързани с универсалността на метафоричния механизъм, който има екстралингвистичен характер. Метафоризацията се основава на всеобщи логически връзки, присъщи на когнитивните структури на човешкото съзнание. Както показват примерите, времето се концептуализира основно като пространство/предмет с размери в пространството или като движение

в пространството, но също като движещ се субект или обект, ценност, вместилище, обект на притежание и въздействие, каузатор на промени. Абсолютно в унисон с постулата на когнитивния подход за универсалността на менталните механизми при осъзнаването на обкръжаващия ни свят, метафоричните формули са валидни и за трите съпоставяни езика и намират подкрепа в приведените примери, а разликите са свързани с някои конкретни реализации (срв. англ. *your time is up, turn fifty, timeshare* и др. и отсъствието на аналогични образи в руски и български). Съществена е разликата в значително по-големия размер на семантичното поле, покривано в английския от лексемата *time* – в резултат на многобройни метонимични употреби като: ‘срок’ (*lifetime; time in the army; time in prison*); ‘част от спортна игра’ (*halftime*); ‘темпо / ритъм’ (*time signature; measure time*); ‘часово време’ (*what time is it*) (което е възможно и в разговорния руски език: *колко время* – sic!); ‘еднократност на действие’ (*this time; how many times*); като разновидност на последното може да се приеме терминът от бейзбола, означаващ колко пъти батърът е имал право да застане срещу питчъра (*times at bat*); ‘почасово заплащане’ (*straight time; overtime; picked up his time*). Всичко това обаче – концептуализацията на времето чрез метонимичен пренос (срв. *времето тиктака, ticking of time* и др.), както и въпросът за концептуализацията на пространството и времето по отношение на тяхната първичност / вторичност ще бъдат предмет на отделно изследване.

## ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова 1997:** Арутюнова, Н. Д. *Время: модели времени. // Логический анализ языка. Язык и время.* Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. В. Янко. Москва: Индрик, 1997 (352 с.), 51 – 61.
- Бородицки 2000:** Boroditsky, L. *Metaphoric Structuring: Understanding Time through Spatial Metaphors. // Cognition.* 2000, 75, 1 – 28.
- Бородицки и кол. 2010:** Boroditsky, L.; Fuhrman, O.; McCormick, K. *Do English and Mandarin Speakers Think about Time Differently. // Cognition.* 2010. Цит. по ел. версия: <<http://psych.stanford.edu/~lera/papers/mandarin-time-2010.pdf>> (21.06.2013).
- Булигина, Шмельов 1997:** Булигина, Т. В.; Шмелев, А. Д. *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики).* Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1997.
- Бърдар и кол. ред. 2011:** *Space and Time in Language.* Ed. by Brdar, M. et al. Frankfurt am Main; New York: Peter Lang, 2011, xii.

- Вътова 2012:** Вътова, М. *Представи за пространство, време и движение в българския език*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2012.
- Георгиева 2008:** Георгиева, И. *Денонощието като част от модела на цикличното време в българската и руската езикова картина на света*. София: ЕТО, 2008.
- Дал URL:** Даль, В. И. Время. // *Толковый словарь В. Даля online*. Современное написание слов. Републикация выполнена на основе II издания (1880 – 1882 гг.). <<http://vidahl.agava.ru/cgi-bin/dic.cgi?p=25&t=3933>> (17.01.2013).
- Джакендоф 1983:** Jackendoff, R. *Semantics and Cognition*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1983.
- Еванс 2004:** Evans, V. *The Structure of Time: Language, Meaning, and Temporal Cognition*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., 2004.
- Еванс 2013:** Evans, V. *Language and Time: A Cognitive Linguistics Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, xviii.
- Лейкоф 1993:** Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor. // *Metaphor and Thought*. Ed. by Andrew Ortony. 2<sup>nd</sup> ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 202 – 252.
- Лейкоф, Джонсън 1980/2003:** Lakoff, G.; Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980/2003, xiii.
- Лихачов 1993:** Лихачев, Д. С. Концептосфера русского языка. // *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. Москва: Наука, 1993, 3 – 9.
- Манакс 2011:** Word Choice. // *English Language and Usage*. <<http://english.stackexchange.com/questions/45598/why-are-the-hands-of-a-clock-called-hands>> (25.06.2013).
- Майлс и кол. URL:** Miles, L. K. et al. *Moving Through Times*. <<http://www.sydney-symposium.unsw.edu.au/2011/chapters/MacraeSSSP2011.pdf>> (26.06.2013).
- Пьопел 1994:** Pöppel, E. Temporal Mechanisms in Perception. // O. Sporns & G. Tononi (Eds.). *Selectionism and the Brain: International Review of Neurology*. San Diego: Academic Press, 1994, Vol. 37: 185 – 201.
- Плунгян 1997:** Плунгян, В. А. Время и времена: к вопросу о категории числа. // *Логический анализ языка. Язык и время*. Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. В. Янко. Москва: Индрик, 1997, 158 – 169.
- Филипович и кол. ред. 2012:** *Space and Time in Languages and Cultures: Language, Culture, and Cognition*. Ed. by L. Filipović, K. M. Jaszczolt. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., 2012, xiii.
- Хаспелмат 1997:** Haspelmath, M. *From Space to Time. Temporal Adverbials in the World's Languages*. München – Newcastle: LINCOM EUROPA, 1997.

- Чакърова 2006:** Чакърова, Ю. Загадки времени в болгарской и русской концептосфере. // *Международен симпозиум на МАПРЯЛ на тема „Иновации в исследованиях русского языка, литературы и культуры“*. Т. II. Пловдив, 31 октомври – 3 ноември 2006, 98 – 105.
- Чакърова 2013:** Чакърова, Ю. *Ракурси на когнитивната лингвистика*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“ (под печат).
- Чугунова 2009:** Чугунова, С. А. *Концептуализация времени в разных культурах*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Тверь, 2009.
- Чугунова 2012:** Чугунова, С. А. Концептуализация времени: „поворот к телу“. // *Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета*, 2012, № 3 (23), 25 – 32.
- Шмельов 2002:** Шмелев, А. Д. *Русская языковая модель мира*. Материалы к словарю. Москва: Языки славянской культуры, 2002.

#### ИЗТОЧНИЦИ НА ЕКСЦЕРПИРАН МАТЕРИАЛ

- В. С.:** В. А. Слепцов. *Трудное время* (повесть). <[http://libelli.ru/works/slepcev/time/time\\_15.htm](http://libelli.ru/works/slepcev/time/time_15.htm)> (15.01.2013).
- Г. Г.:** Г. Гачев. *Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос*. Москва: Прогресс-Культура, 1995.
- М. С.:** М. Станкова. Балкански напеви // *Литературен форум*. 2001, бр. 18 (44).
- А. S.:** Avenged Sevenfold. Unbound (The Wild Ride). // *MP3 Lyrics*. <<http://www.mp3lyrics.org/a/avenged-sevenfold/unbound-the-wild/>> (25.06.2013).